

Videnskabsteoretiske betragtninger omkring erhvervsøkonomien

Af Steen Hildebrandt*)

Resumé

Erhvervsøkonomien befinder sig i disse år i en slags identitetskrise. Den stigende interesse for videnskabsteoretiske spørgsmål mærkes tydeligt inden for erhvervsøkonomien, hvor der igennem de seneste år har været en forøget diskussion og interesse. Det er en positiv udvikling, fordi meget tyder på, at der er behov for kritisk analyse og omvurderinger også inden for det erhvervsøkonomiske fagområde. Det er formålet med denne artikel først at fremhæve nogle videnskabsteoretiske modeller og problemstillinger, som har betydning i denne sammenhæng. På baggrund heraf karakteriseres og diskuteres de tre metodesynspunkter, der i dag synes at være fremherskende inden for erhvervsøkonomien. Det drejer sig om det analytiske synspunkt, systemsynspunktet og aktør-synspunktet.

*) Lektor, lic. merc., Erhvervsøkonomisk Institut, Handelshøjskolen i Århus. Artiklen modtaget 1. december 1980.

Videnskabsteoretiske betragtninger omkring erhvervsøkonomien

Af Steen Hildebrandt*)

Resumé

Erhvervsøkonomien befinder sig i disse år i en slags identitetskrise. Den stigende interesse for videnskabsteoretiske spørgsmål mærkes tydeligt inden for erhvervsøkonomien, hvor der igennem de seneste år har været en forøget diskussion og interesse. Det er en positiv udvikling, fordi meget tyder på, at der er behov for kritisk analyse og omvurderinger også inden for det erhvervsøkonomiske fagområde. Det er formålet med denne artikel først at fremhæve nogle videnskabsteoretiske modeller og problemstillinger, som har betydning i denne sammenhæng. På baggrund heraf karakteriseres og diskuteres de tre metodesynspunkter, der i dag synes at være fremherskende inden for erhvervsøkonomien. Det drejer sig om det analytiske synspunkt, systemsynspunktet og aktør-synspunktet.

*) Lektor, lic. merc., Erhvervsøkonomisk Institut, Handelshøjskolen i Århus. Artiklen modtaget 1. december 1980.

*Tolerance er en forudsætning i et samfund,
hvor forskningen skal trives. Bertrand Russell*

1. Indledning

»Det ulmer altid i den åbne metodepejs«, skrev Erik Johnsen i dette tidsskrift for femten år siden. Det var i artiklen »En metodeproblematisk note«, der i virkeligheden samtidig var en videnskabsteoretisk note. Artiklen konkluderer bl.a., at »driftsøkonomisk teori er for øjeblikket på vej fra en vis bundethed i valg af forudsætninger og analysemetoder mod en større frihed på disse områder. Det er muligt, at man skal om ad anarkiet for at lære tilstrækkeligt om at styre de systemer, som analysekonsumenterne ønsker hjælp til styring af. I modsat retning trækker et voksende krav om besvarelse af fundamentale erkendelsesteoretiske spørgsmål i enhver nok så lille analyse med konkret sigte«.

Uanset hvorledes man iøvrigt vil karakterisere udviklingen i de mellemliggende år, kan der næppe være uenighed om, at der har været en klar tendens i retning af en større interesse for forskellige spørgsmål i forbindelse med videnskaben, f.eks. videnskabens samfundsmæssige placering. Også inden for det erhvervsøkonomiske område har man kunnet iagttage denne tendens, omend måske med en vis forsinkelse set i forhold til visse andre videnskaber. I en artikel om aktionsforskning skriver M. Hult & S.-Å. Lennung f.eks.: »Sambandet mellan samhällsvetenskaplig forskning och tillämpning är i blickpunkten. Den optimistiska 60-talets övertro på forskningens möjligheter att enkelt lösa samtidens problem har följts av en omprövning och en mer kritisk granskning av dess möjligheter«, (E.T., nr. 3, 1978). I sit indlæg om »företagsekonomins funktion i samhället« siger D. Ramström ligefrem: »Enligt min uppfattning upplever företagsekonomin i Norden nu en allvarlig identitetskris«, (E.T., nr. 3-4, 1979). Og endelig i S. Westerlinds artikel om »Kyrkor och anarki i vetenskapen« tales der direkte om, at der i øjeblikket råder en vis anarki, (E.T., nr. 2, 1978).

På handelshøjskolerne har interessen naturligt ført til, at man både i forsknings- og undervisningssammenhæng er begyndt at tage videnskabsteoretiske emner op, og man må erklære sig enig med Arne Næss, når han i den forbindelse siger: »Emnerne har direkt relevans

for hvorledes uddannelse ved universitet og høyskoler legges opp, og fortjener derfor gjennomgåelse ved begyndelsen av ethvert universitetsstudium i dag«. Det, Næss sigter til, er bl.a. videnskabens funktion i samfundet, forskellige videnskabssyn og, mere generelt, fundamentale videnskabsteoretiske problemer, Næss (1979).

Det danske og mange andre samfund oplever i disse år et betydeligt antal kriser på en række områder. Der er et betydeligt behov for at opnå større viden om, hvordan samfundet skal lære og hvordan det skal tilpasse sig i disse situationer. Erhvervsøkonomien spiller en betydelig rolle her, og gennemgår man f.eks. artikler i Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, vil man bl.a. bemærke i hvor høj grad erhvervsøkonomisk orienterede forskere og forfattere er optaget af at bidrage til løsning af faktisk forekommende problemer i de samfund, hvor de har deres virke. At de kan være meget uenige om, hvordan problemerne skal formuleres og løses, kan man ligeledes konstatere.

Det hænger bl.a. sammen med, at vor evne til at formulere og løse problemer også afhænger af vor forståelse af og holdning til den verden omkring os, som vi er en del af, og afhænger måske mere af dette end af de problemløsningsmetoder, som vi er forsynet med. Forudsætningen for, at en problemløsning skal lykkes, er som bekendt, at man finder den rigtige løsning på det rigtige problem. Og her gælder det sikkert, at vi som erhvervsøkonomer i tidens løb har løst mange forkert formulerede problemer rigtigt.

De problemer, som vi vælger at løse, og den måde, som vi formulerer og løser dem på, afhænger både af vor filosofi og opfattelse af verden og af vor videnskab og teknologi. Og også vor evne til at bruge disse midler effektivt afhænger af vor filosofi og verdensopfattelse. Dette afhænger igen af de begreber og idéer, som vi bruger, og det afhænger af, hvordan vi bruger dem til at organisere vor opfattelse af verden. Fundamentale ændringer i disse begreber og idéer og i den måde, de bruges på, ændrer eller er med til at ændre samfundet fra én tidsalder til en anden.

Det er en udbredt opfattelse, at vi befinder os i en sådan overgangsfase til en ny tidsalder som følge af grundlæggende ændringer i vore betragtningsmåder, i vor måde at tænke på og i den teknologi, som er et resultat heraf. Opfattelsen er, at vi gennemgår en intellektuel revolution, der er lige så fundamental som den, der fandt sted i Renæssan-

cen. Renæssancen indvarslede det, der siden er blevet kaldt Maskinalderen, som igen frembragte den industrielle revolution. Den intellektuelle udvikling, der nu kan iagttages, bringer os ind i en ny periode, der er blevet kaldt Systemalderen, og som vil frembringe en post-industriell revolution. Den amerikanske ledelsesforsker og filosof R. L. Ackoff har formuleret sig meget klart vedrørende den her omtalte udvikling. Se bl.a. Ackoff (1974). Ackoff har i den forbindelse fremhævet, at selv om tidsalder ikke har præcise begyndelser og afslutninger, er det nok berettiget at sige, at 1940'erne indeholder begyndelsen til Systemalderen. Den nye tidsalder er bygget op omkring den gamle, som den afløser. Den gamle struktur er hverken ødelagt eller kasseret, men den er optaget og udvidet. Som det vil blive nærmere uddybet senere, sker der det, at idéerne om reduktionisme og mekanisme og den analytiske tænkning bliver suppleret med og delvis erstattet af idéerne eller doktrinerne om ekspansivisme og teleologi og en ny syntese- eller systemtænkning. Det er formålet med denne artikel først at fremhæve nogle videnskabs-teoretiske modeller og problemstillinger, som har betydning i erhvervsøkonomisk sammenhæng. Herunder omtales paradigmebegrebet. På baggrund heraf er det dernæst formålet at karakterisere de tre metodesynspunkter, der i dag synes at være fremherskende inden for erhvervsøkonomien. Der er alene tale om et strejftog hen over et meget bredt felt af problemer, skoler og modeller. Redegørelsen giver sig derfor ikke ud for at være udtømmende, men forsøger alene at ridse nogle væsentlige aspekter op.

2. Nogle videnskabsteoretiske modeller og paradigmebegrebet

Både inden for erhvervsøkonomien og inden for en række andre videnskaber tales der i disse år meget om paradigmeskift. Selv om man ikke skal overdrive, er det formentlig en korrekt beskrivelse, når det i en nyere videnskabsteoretisk fremstilling hævdes, at den periode, som vi netop har set begynde, i et fremtidigt perspektiv vil vise sig som et paradigmeskift med alt, hvad det fører med sig af brydninger, opslidende stridigheder og en almindelig, famlende, usikkerhed, Johansson m.fl. (1976). Der gøres opmærksom på, at i en sådan situation stilles der

de største krav til videnskabelig selverkendelse hos studenten og hos forskeren. Helt nødvendig er en kritisk bevidsthed om det valgte emnes interne og eksterne, og såvel teoretiske som praktiske problematik og om ens egen rolle i en større samfundsmæssig sammenhæng. I sidste instans handler det om forholdet mellem videnskab og samfund. Spørgsmålet er derfor ikke et isoleret akademisk anliggende. Hvordan vi opfatter videnskabens grundlag er noget, som virker langt ind i den almindelige samfundsmæssige ideologi og påvirker vor måde at tænke og handle på i virkelighedens verden.

Nogle af de spørgsmål, der stilles er: Hvem forsker man for, og hvordan udnyttes forskningsresultaterne i et samfund som vores? I hvilken betydning kan man tale om en »emancipatorisk«, frigørende videnskab, som stiller sig til disposition for dem, som kæmper for menneskelige værdier, mod klasseundertrykkelse og økonomisk udbytning? Og hvordan skal man mest effektivt kritisere og angribe den anden forskning – den som legitimerer og cementerer en undertrykkelse? Det er rigtigt, at sådanne spørgsmål har trængt sig på, bl.a. i sammenhæng med den politiske og ideologiske bevidstgørelse i 60'erne. Enhver teori om videnskabens eget »væsen« forudsætter på én eller anden måde en vis relation mellem videnskab og samfund. Arne Næss (1979) har formuleret sig således: »Vitenskap og ekspertise har siden krigen fått en helt annen samfunnsposisjon. De oppløftende og lykkebringende sider ved forskning overskygges nå av forskningens utnyttelse til å teknifisere menneskelivet, oppretholdelse av klasseskiller og ødeleggelse av naturen over hele kloden«. Villy Sørensen har formuleret det sådan: »Spørgsmålet om hvordan videnskabens resultater udnyttes af samfundene, er blevet vor kulturs store spørgsmål, et spørgsmål om dens liv eller død, Villy Sørensen (1973).

Denne debat om videnskaben og dens samfundsmæssige placering skal nok vise sig at være af stor betydning både for samfundet og videnskaben. Måske kan den være med til at modvirke misbrug af videnskaben og være med til at rense videnskaben for forældede eller direkte fejlagtige forestillinger. Ser vi specielt på det erhvervsøkonomiske fagområde gælder som nævnt, at man også her kan iagttage de oven for nævnte tendenser. Og det gælder utvivlsomt, at det er vigtigt for erhvervsøkonomer og organisationsforskere at beskæftige sig med sådanne videnskabsteoretiske og -filosofiske problemer.

Den opfattelse, der hidtil har været dominerende her, er det positivistiske videnskabsideals forestilling om, at videnskaben er hævet over hverdagens interessemodsætninger. En af intentionerne bag den positivistiske teori er jo at eliminere subjektet i forskningsprocessen. Mere generelt kan man sige, at den logiske positivisme var en reaktion mod filosofisk spekulation og metafysik. Dens grundlæggende verifikationsprincip indebærer, at påstande, hvis sand eller falskhed man ikke kan afgøre, er metafysiske og meningsløse. Positivismen voksede frem i samspil med den teoretiske fysik i løbet af 1800-tallet. Ud fra dette skulle der udvikles en enhedsvidenskab med fysikken som forbillede. Positivismen siger ikke noget om, hvorledes videnskaben fungerer i samfundet, men konstaterer, at videnskab handler om observerbare data og generaliseringer ud fra disse og ikke om vurderinger og andre antagelser. Positivismens objektivisme hænger sammen med en naturalistisk opfattelse af mennesket, hvor man principielt betragter mennesket som en del af naturverdenen. Ifølge den naturalistiske opfattelse må studiet af mennesker derfor følge det samme mønster som studiet af naturen i øvrigt. Den i erhvervsøkonomisk sammenhæng velkendte amerikanske ingeniør og organisationsforsker, F. W. Taylor, kan nævnes som eksempel her.

Dette positivistiske synspunkt er i de senere år blevet genstand for en meget hård kritik. Optakten var kritikken af positivismen som filosofisk teori, men efterhånden blev kritikken først og fremmest til en debat om samfundsvidenskabernes teoretiske grundlag. Også Arne Næss' studier siden 1960'erne kan læses som en vedvarende problematisering og intern underminering af den positivistiske tradition, Slagstad (1980). Kritikken af den oven for nævnte naturalistiske opfattelse spillede en stor rolle for 60'ernes antipositivister. Kritikken blev bl.a. rettet mod de stærke tendenser i amerikansk og amerikanskpåvirket naturalisme til at underkende ethvert overskridende moment ved mennesket og til at reducere mennesket til et rent biologisk væsen. Over for denne opfattelse blev det gjort gældende, at mennesket er et overskridende, transcenderende væsen, som ikke bare har evnen til at kommunikere via sproget, men som bl.a. også kan reflektere over sin egen eksistens gennem sproget. Kritikerne af det positivistiske videnskabsideal har bl.a. forsøgt at formulere en videnskabsopfattelse, som ikke skjuler sammenhængen mellem videnskab og samfund, men som tværtimod

kunne hjælpe til med at finde udgangspunkterne for en både videnskabelig og politisk frugtbar forskning.

En del af kritikken mod det positivistiske synspunkt er formuleret af den østrigsk/engelske filosof Karl Popper. Popper ville som kriterium for videnskabelighed sætte falsifikationsprincippet i stedet for positivisternes verifikationsprincip. Hans tese var, at det var let at finde empirisk støtte for næsten en hvilken som helst teori. Derfor består videnskabelighed ikke heri, men i at kunne angive hvilke hændelser, der kan falsificere teorien. Poppers såkaldte kritiske rationalisme går ud på at opdage misforståelser, hvilket i det videnskabelige samfund netop indebærer at falsificere teorier. Som Arne Næss (1979) udtrykker det: Et hovedpunkt i Poppers metodologi er å fremheve at fremskritt i vitenskap gjøres ved ubarmhjertige forsøk på å velte alle de for tiden eksepterte teorier. Også hermeneutikken, opfattet som videnskaben om tolkning og tekstforståelse i videste mening, har spillet en vigtig rolle. Andre aspekter og tendenser kunne nævnes. Som Westerlind udtrykker det: »För närvarande är situationen emellertid den att en vis anarki råder; positivismen är langt ifrån död, men andra traditioner som systemtänkande, hermeneutik, strukturalism, eller marxism vinner i styrka«. Tendenserne er på visse måder ensartede, men i nogle tilfælde også modstridende. Og netop dette forhold karakteriserer det, som videnskabsfilosoffen Thomas S. Kuhn kalder for paradigmeskiftet i videnskabens historie.

Idet vi går ud fra, at forskningsprocesser og undersøgelser – som det er blevet udtrykt ikke er forudsætningsløse, skal paradigmebegrebet omtales nærmere i det følgende. Supplerende henvises i erhvervsøkonomisk sammenhæng bl.a. til: Johnsen (1979), Poulfelt (1979) og Ingebrigtsen & Pettersson (1979). Det er ikke mindst Kuhn, der har spillet en rolle for paradigmebegrebets anvendelse i denne sammenhæng. Kuhn går ud fra, at videnskaben som et delsamfund i samfundet påvirkes af og påvirker dette. Videnskabelig erkendelse, opfattet som en større sammenhæng, betragter Kuhn gennem paradigmebegrebet, der identificeres gennem den aktivitet, det pågældende videnskabelige samfund udøver. Paradigmet bliver således de retningslinjer, der så at sige holder sammen på det videnskabelige samfund, Ingebrigtsen & Pettersson (1979). Paradigmebegrebet har både et sociologisk og psykologisk indhold.

Også Kuhn's sondring mellem normalvidenskab og videnskabelige revolutioner skal nævnes i denne sammenhæng. Normalvidenskaben er karakteriseret af »an exemplar«, der er en slags mønstergyldig præstation, der fastlægger standarder for det pågældende videnskabelige samfund. Ud fra dette fremstår paradigmet, der bl.a. også indeholder én bestemt metafysik og generelt sagt én ganske bestemt måde at betragte verden på. Det normalvidenskabelige arbejde består herefter i at cementere og forfine det pågældende paradigme for derigennem bedre at kunne forsvare det mod alternativer.

Overgangen fra ét paradigme til et andet vil altid være dramatisk og have karakter af revolution. Først og fremmest vil diskussionen mellem to paradigmer altid, eller ofte, være ulogisk og irrationel på grund af to forskellige sprog og to forskellige måder at se verden på. »Ytterligheterna är, som Westerlind provokatorisk udtrykker det, ett totaliserat paradigim, vars världsbildsantaganden dogmatiserats – vi står inför en kyrka med hängivet prästerskap och en rigid metodologi, den andra polen är en anark situation, med många paradigim, maktstrider och stora arbetssvårigheter. Däremellan ligger det gynsamma tillståndet med en grupp i samreflexion, »högt i taket«, och en positiv inställning till konstruktiv kritik«.

Kuhn's paradigmebegreb er udviklet primært med henblik på naturvidenskaben, og Kuhn betragter samfundsvidenskaberne som preparadigmatisk, fordi de endnu ikke, ifølge Kuhn, er nået til, at ét fundament (an exemplar) har vundet over de andre, men at der er flere samtidige og ligeværdige fundamenter, hvilket Kuhn ser som tegn på videnskabelig umodenhed. Denne konklusion og Kuhn's præmisser kan helt åbenbart diskuteres og er blevet diskuteret, se bl.a. I. Lakatos & A. Musgrave (1970).

Betragter vi i denne sammenhæng Poppers tidligere nævnte falsifikationsprincip, gælder det netop, at bl.a. Kuhn og Feyerabend har kritiseret dette. De mener, at man ikke falsificerer enkelte påstande, men hele paradigmer og at sådanne paradigmeskift følger andre love. På dette punkt argumenterer Feyerabend for et mangefoldsprincip, en teoretisk pluralisme, fordi man inde fra et paradigme ikke selv kan stille spørgsmål vedrørende paradigmets eget begrebsapparat og perspektiv.

Betoningen af paradigmer og forhåndsantagelser fører videre over til

den såkaldte vurderingsrelevante samfundsvidenskab. Samfundsvidenskabelige teorier indeholder nemlig forhåndsantagelser og vurderinger, som ikke skal skjules, men som skal frem i lyset eksplicit. »Redovisa dina värderingar!«, som Gunnar Myrdal siger. Beslægtet med denne opfattelse er den marxistisk påvirkede kritiske teori, der i dag er repræsenteret af bl.a. den såkaldte Frankfurterskole. Med Habermas' indsats i 60'erne er den kritiske teori blevet udviklet fra at være en kritik af det kapitalistiske samfund til at være en kritik af det teknokratiske samfund. Målet er bl.a. at afsløre illegitime magtforhold. I denne forbindelse skal det påpeges, at Habermas skelner mellem tre alternative motiver for forskning, tre alternative kundskabsinteresser: en teknisk, en praktisk og en emancipatorisk interesse.

I tilknytning til Popper har sociologen J. Israel argumenteret for, at man ikke i forvejen kan gøre et rationelt valg mellem forskellige paradigmer. Før eller senere kommer man ned til antagelser, som man ikke har empirisk belæg for. Følgen af dette kan blive skepticisme og relativisme – alle perspektiver er lige gode. En anden løsning er at forlade sig på én eller anden form for absolut kriterium. Begge udveje indebærer, at paradigmevalget bliver tilfældigt ud fra et rationelt synspunkt. Israel går ind for en tredje mulighed: at acceptere en kritisk teori. Det gælder om at udsætte ens egen fremgangsmåde for kritik snarere end at retfærdiggøre den på forhånd.

Forholdet er det, at der ofte findes et dominerende paradigme eller perspektiv inden for et videnskabsområde. På ethvert niveau er det de »mægtiges perspektiv«, som bliver dominerende. Det dominerende perspektiv betragtes som selvfølgeligt og naturligt. Som nævnt af Sandberg (1975): »En forsker, der arbejder med udgangspunkt i det dominerende perspektiv, betragtes som neutral og videnskabelig. Gennem dogmatisering gør det dominerende perspektiv ofte krav på at være identisk med virkeligheden«. Feyerabend hævder her, at der på samme tid findes og bør findes flere indbyrdes modstridende perspektiver. Man bør, ifølge Feyerabend, følge de to principper: stædighedsprincippet, som indebærer, at man vælger et perspektiv og holder fast ved dette trods vanskeligheder, og mangfoldighedsprincippet, der indebærer, at man finder på og udarbejder teorier, der er inkonsistente med det accepterede perspektiv. Det er disse alternative perspektiver, der kan føre til perspektiv- eller paradigmeskift.

I en diskussion af dette konkluderer Sandberg: »Når man observerer perspektivkonkurrencen i samhällsvetenskaperna fremstår det sammanfattningsvis som nödvändigt att finna en metod att undvika såväl skepticism och relativism som tillflykt till absoluta kriterier med dogmatism till följd. Det är ett svårt problem. Jag anser dock att J. Israel pekar i rätt riktning när han säger att det gäller att välja provisoriska teoretiska perspektiv som bedöms fruktbara, det vill säga har önskade konsekvenser för ens samhällsvetenskapliga forskning. Dessa perspektiv skall vara öppna för kritisk granskning«.

I skandinavisk sammenhæng har flere erhvervsøkonomiske forskere arbejdet videre med Kuhn's paradigmebegreb. Törnebohm har sammenfattet beskrivelsen af paradigmet således: »Ett paradigm är ett överordnat styr- och kontrollorgan inom ett undersökande system. Det består av dessa delar: en vetenskapsuppfattning, ett vetenskapsideal, en världsbild, en etik och en estetik«, se närmere figur 1, jfr. Poulfelt (1979). Se også Johnsen (1979) for en mere omfattende kategorisering og diskussion af erhvervsøkonomiens videnskabsteoretiske forankring og udvikling.

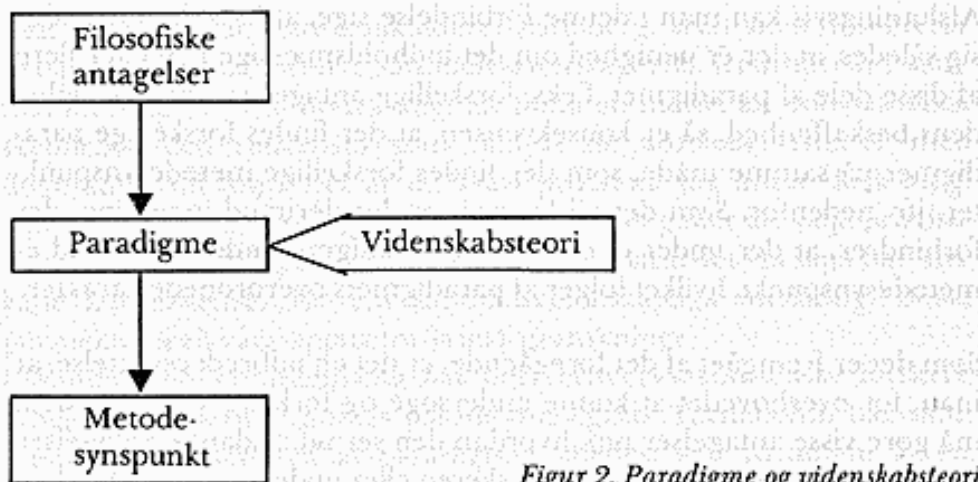
Elementer	Indhold
Videnskabsopfattelse	Afspejler forskerens teoretiske viden og opfattelse
Videnskabsideal	Udtrykker forskerens mål og engagement
Verdensbillede	Angiver det overordnede syn på et givet område (Forskerens perspektiv)
Etik	Eksisterer, hvis forskningens problemer, resultater og dermed konsekvenser overvejes ud fra moralske kriterier
Æstetik	Vedrører hvorledes forskeren afrapporterer respektiv afleverer sine resultater (form, sprog m.v.).

Figur 1. Paradigmekarakteristika. Efter Poulfelt (1979).

Afslutningsvis kan man i denne forbindelse sige, at hvis det forholder sig således, at der er uenighed om det indholdsmæssige i én eller flere af disse dele af paradigmet, f.eks. forskellige antagelser om virkelighedens beskaffenhed, så er konsekvensen, at der findes forskellige paradigmer på samme måde, som der findes forskellige metodesynspunkter, jfr. nedenfor. Som det vil fremgå, er der derimod ingenting, der forhindrer, at der under ét og samme paradigme findes mere end ét metodesynspunkt, hvilket følger af paradigmets overordnede karakter.

Som det er fremgået af det foregående, er det en udbredt opfattelse, at man, for overhovedet at kunne undersøge og forklare virkeligheden, må gøre visse antagelser om, hvordan den ser ud. Sådanne antagelser fungerer som en vejledning for forskeren eller undersøgeren. Man kan tale om en slags overordnede hypoteser, men ikke hypoteser, der kan testes empirisk, eftersom synspunkterne netop på forhånd postulerer noget om virkelighedens beskaffenhed. Følgelig vil data, der indsamles, underbygge denne opfattelse. Disse overordnede hypoteser eller, som de også kaldes, normative sætninger, kan imidlertid testes rent reflektionsmæssigt. Ved en sådan refleksion kommer man måske frem til, at den opfattelse og de deraf afledte eller dertil relaterede fremgangsmåder, som man arbejder efter, ikke længere kan forklare det, som man selv oplever som væsentligt i virkeligheden. I denne situation melder der sig et behov for alternative paradigmer. Man må da så at sige udskifte synspunktet, eventuelt kombinere det med et andet eller udvikle en helt ny betragtningsmåde.

Det må generelt antages, at det oven for anførte også gælder for det erhvervsøkonomiske hovedområde. Med henblik på at uddybe dette skal vi gøre brug af én af Arbnor-Bjerkes (1977) modeller. Udgangspunktet er, at der er en sammenhæng mellem de overordnede, såkaldte filosofiske, antagelser og det metodesynspunkt, som den enkelte forsker arbejder ud fra. Denne relation studeres af videnskabsteorien, jfr. illustrationen i figur 2. Som det fremgår, spiller paradigmebegrebet en central rolle i denne model som forbindelsesled mellem filosofi og metodesynspunkt. Vi kan i denne sammenhæng opfatte paradigmet som et beskrivelsesredskab.

Figur 2. Paradigme og videnskabsteori.

Det fremgår af det foregående, at paradigmer ikke er underkastet nogen høj forandringstakt. Der er selvsagt grænser for, hvor ofte man kan sætte spørgsmålstejn ved f.eks. virkelighedens beskaffenhed og sin egen videnskabsopfattelse. De forandringer, der sker i paradigmespørgsmål kan i tidsmæssig henseende siges at følge udviklingen af forskellige filosofiske skoler, og det vil sige, at det i hvert fald drejer sig om årtier. Som eksempel kan nævnes, at det neden for omtalte aktørsynspunkt i den her anvendte betydning blev udviklet i slutningen af 1960'erne, men bygger på paradigmet fra en filosofisk skole, der kom frem i begyndelsen af 1900-tallet, nemlig Husserl's fænomenologi.

3. Tre fremherskende metodesynspunkter

Med henvisning til modellen i figur 2 kan man sige, at der indenfor det erhvervsøkonomiske område i dag findes tre forskellige metodesynspunkter, som i forskellig henseende adskiller sig fra hinanden i den måde, hvorpå man som forsker forsøger at forstå, forklare og eventuelt forbedre virkeligheden. De tre synspunkter er: det analytiske synspunkt, systemsynspunktet og aktørsynspunktet. Desuden gælder det, jfr. det foregående, at de tre synspunkter gør forskellige antagelser om

den virkelighed, der undersøges og udforskes. Det er en udbredt opfattelse, at sådanne overordnede antagelser spiller en rolle i forskningsprocessen. Problemformulering, dataindsamling o.s.v. indrettes i en vis udstrækning efter det valgte metodesynspunkt, som igen er indordnet under en samling filosofiske antagelser. Et metodesynspunkt har en dobbelt relation på den måde, at det indeholder visse filosofiske antagelser samtidig med, at det giver formerne for en mere konkret fremgangsmåde.

Det analytiske synspunkt

Det første synspunkt, der skal omtales, er det analytiske. Dette synspunkt er udbredt inden for det erhvervsøkonomiske område og findes repræsenteret mange steder.

Synspunktet hidrører fra den klassiske, analytiske filosofi og har således en dyb rod i den vestlige tænkemåde. Antagelsen om virkelighedens beskaffenhed bygger på, at virkeligheden har en summativ karakter, dvs. at helheden er lig med summen af delene. Det indebærer, at når man er kommet frem til en forståelse af de forskellige dele i en helhed, så kan disse dele summeres, hvorved man kommer frem til helheden. Den viden, som man udvikler ifølge det analytiske synspunkt, har en individ-uafhængig karakter. Det indebærer, at den pågældende viden skal følge formal-logiske regler og være uafhængig af subjektive oplevelser.

Det analytiske synspunkt er klart positivistisk, jfr. den tidligere korte omtale af denne opfattelse. Mere konkret kan man sige, at det, der her omtales som det analytiske synspunkt, bygger på videnskabsteoretiske tanker, der ofte sammenfattes under betegnelsen ny-positivisme. På grund af begrebets centrale placering skal det omtales lidt mere udførligt, jfr. Gullberg samt Arbnor & Bjerke.

Nypositivismen blev i sin oprindelige form, den logiske positivisme, udviklet af den såkaldte Wienerkreds i 1920'erne og blev senere modificeret til logisk empirisme.

Man havde mange træk fælles med den ældre positivisme: det anti-metafysiske, empirismen med søgningen efter lovbundetheder i det umiddelbart givne, idéen om enhedsvidenskaben og tilslutningen til en naturvidenskabelig verdensanskuelse. Desuden trækker man, ligesom de britiske empirister, en skarp grænse mellem analytisk (deduktiv) kundskab og syntetisk (induktiv) kundskab. Der var selvfølgelig også nye træk: *operationalisme*, indretningen på det formelle i videnskaben, krav om måling af anvendte begreber, på det videnskabelige sprog, som var blevet udviklet gennem fremskridt inden for bl.a. logikken, *reduktionismen*, idéen, at alle meningsfulde påstande kan reduceres til ét og samme sprog, i dette tilfælde et fysikalistisk. Fysikalismen bliver en udformning af idéen om enhedsvidenskaben, som bl.a. indebærer, at f.eks. sociologien kan føres tilbage til psykologien, psykologien til fysiologien, som igen kan reduceres til og forklares ud fra kemi og fysik.

Det analytiske synspunkt behandler ud fra et metodesynspunkt alle samfundsvidenskaber som en enhed, fordi de alle drejer sig om menneskelig adfærd. De benytter sig derfor også af samme forklaringsprincipper. Naturvidenskaberne betragtes som et ideal, hvilket beror på, at naturvidenskaberne har samme formål som samfundsvidenskaberne. Hvis nemlig en videnskab har til formål at klarlægge forskellige generelle sammenhænge mellem fænomener i den objektive virkelighed, og hvis sandhedsværdien af disse sammenhænge testes gennem data, og hvis endelig disse data indsamles i den objektive virkelighed, så har man, ifølge det analytiske synspunkt, at gøre med en naturvidenskab. Og da alle samfundsvidenskaber også, ifølge dette synspunkt, opfylder disse krav, ses det, hvorfor naturvidenskaberne betragtes som et ideal. Enhver videnskab har, ifølge det analytiske synspunkt, to grundlæggende ambitionsniveauer: at opdage/beskrive og at forklare. På grundlag af beskrivelser og forklaringer kan der dernæst yderligere blive tale om forudsigelser og vejledning.

Det analytiske synspunkt hører, som berørt allerede i artiklens indledning, den såkaldte Maskinalder til. Synspunktet er, i den brydningsperiode vi befinder os i, udsat for betydelig kritik. En kritik, der ofte fremføres mod det analytiske synspunkt, kan sammenfattes under betegnelsen »dataisme«, som igen kendetegnes af en reduktion af al viden til information, som det er muligt at kode ind i forskellige data-

systemer, Arbnor & Bjerke (1977). Dataisme bliver således til en naiv empirisme, der alene tager sigte på det, der kan observeres og på problemer, der kan defineres med udgangspunkt i eksisterende teknikker for dataindsamling og databearbejdning. En ofte fremført kritik går i den forbindelse ud på, at det analytiske synspunkt virker konserverende, fordi man kun er indstillet på at kortlægge det, der kan erfares.

Som man kunne vente, har det da også rent faktisk været forbundet med store vanskeligheder at opfange den stadigt voksende datamængde i sammenhængende hypoteser og teorier. Det er en omstændighed, som har været en medvirkende årsag til de vanskeligheder, som det analytiske synspunkt har.

Det er en udbredt opfattelse, at anvendelsen af de tanker, som ligger til grund for det andet synspunkt, systemsynspunktet, begyndte efter Anden verdenskrig. Der var mange forskere og analytikere, der netop på dette tidspunkt oplevede en utilfredshed med anvendelsen af de klassiske analytiske metoder i forbindelse med løsningen af en række påtrængende samfundsproblemer, f.eks. styringen af den hastige teknologiske udvikling, løsning af energiproblemerne, forståelse af kulturelle og biologiske udviklingsprocesser, m.m.

Der førtes på denne tid en kraftig debat om mulighederne for at forstå problemer af den oven for nævnte slags. Man kan udskille to grupper i denne diskussion. Nogle havde den opfattelse, at en udvidelse af de analytiske metoder, der havde deres udspring i fysikken, til også at omfatte levende organismer og sociale systemer, var umulig, eftersom disse systemer ikke styres af de samme love, som er gældende indenfor fysikken. Fortalere for dette synspunkt er blevet kaldt vitalister. Andre, de såkaldte fysikalister, hævdede den opfattelse, at analytiske metoder var anvendelige også på organismer og organisationer. Den eneste forskel var, at disse fænomener var meget mere komplicerede og meget mindre udforskede end fysiske fænomener. Hvis man bare vidste noget mere om sociale fænomener, skulle det nok vise sig, at de analytiske metoder var rigtige. Disse metoder var desuden en vej til denne øgede kundskabsmængde, blev det hævdet.

Systemsynspunktet

Det næste synspunkt i den historiske udvikling er systemsynspunktet, der kom frem efter Anden verdenskrig bl.a. som en reaktion på det analytiske synspunkts summative virkelighedsopfattelse. Systemsynspunktet forekommer ofte inden for erhvervsøkonomien og er sikkert det dominerende synspunkt i dag. Adskillige artikler i Erhvervsøkonomisk tidsskrift har behandlet systembegrebet. Olofsson & Sandkull, f.eks., siger ligefrem i indledningen til en artikel (nr. 2-4, 1971): Det har nærmest kommit att tillhöra de konventionella sanningarne att företag bör ses som öppna hierarkiska system. Tidligere, (nr. 2, 1964 og nr. 4, 1965), publicerede Poul Svestrup de snart klassiske artikler om »systembegrebet og administrativ databehandling« og om »systembegrebet og virksomheden som system«.

Systemsynspunktet antager, til forskel fra det analytiske synspunkt, at virkeligheden er indrettet på en sådan måde, at helheden afviger fra summen af delene. Dette medfører, at relationerne mellem helhedens dele er væsentlige, da disse relationer giver forskellige plus- eller minuseffekter (synergi). Den viden, der udvikles ifølge systemsynspunktet, er systemafhængig. Individuer kan udgøre dele af et system, men deres adfærd følger systemiske principper, dvs. at individerne forklares med termer, der repræsenterer systemiske egenskaber. Systemsynspunktet forklarer således delene ud fra helhedens egenskaber.

Studiet af mennesket er i henhold til systembetragtningens måde anderledes end studiet af ting. Det har bl.a. ført til en relativ stærk inddeling af disciplinerne. Nogen mener, at den almene systemteori væsentligste opgave er at bygge bro imellem disse opdelinger. En væsentlig opgave for den almene systemteori skulle ifølge denne opfattelse være at komme frem til et sprog, som gør det muligt for specialister inden for forskellige områder at kommunikere med hinanden. Den almene systemteori søger et helhedssyn, som er relativt uafhængigt af de enkelte discipliners udgangspunkter.

Systembetragtningens måde har eksisteret i så lang tid, at man klart kan udpege forskellige anvendelser af den. Et resultat af disse anvendelser er, at man i dag kan tale om forskellige grupper af systemmodeller.

Disse er igen relateret til udviklingen inden for det erhvervsøkonomiske område, hvad angår erhvervsøkonomiens syn på en virksomhed som sådan. Nedenfor omtales kort tre typer af systemmodeller.

Man kan for det første tale om en mekanisk systemmodel. Det er et lukket system, der består af relativt enkle komponenter, som hovedsagelig er relateret til hinanden på en éndimensionel måde. Systemet har ingen indlæringssevne og heller ingen evne til strukturforandring. Dette kræves heller ikke for at systemet kan bestå. Systemet formår med sine forholdsvis enkle forudsætninger at bibeholde sin ligevægt i det normale tilfælde.

Dernæst taler man om biologiske systemmodeller. Der er her tale om systemer, der er i stand til at opretholde en vis tilstand trods forstyrrelser ude fra. Sådanne systemer har man studeret inden for kybernetikken. Systemerne kaldes servomekanismer. Et eksempel er en termostat. Kybernetikken er nu blevet udviklet til bl.a. også at omfatte åbne, indlærende og strukturforandrende systemer. Det kaldes af nogen for den anden kybernetik. Det er forekommet og forekommer fortsat inden for erhvervsøkonomien, at virksomheder eller dele af virksomheder afbildes enten som et mekanisk eller som et biologisk system. Opfattelsen går dog mere og mere i retning af, at organisationer med mennesker som deltagere bedre afbildes med den nedenfor omtalte model af det selvorganiserende system.

Det selvorganiserende system formår at udnytte princippet om såvel negativ som positiv feedback. Negativ feedback er nødvendig for at beskytte systemet mod forstyrrelser og variationer. Positiv feedback er nødvendigt med henblik på at registrere afvigelser og for bl.a. at indføre sådanne forestillinger, som giver bedre forklaringer end de gamle forestillinger og som formår at organisere en ny struktur i den helt nye situation.

Der knytter sig naturligvis også i denne sammenhæng en betydelig interesse til problemet: styring og planlægning i en periode, der er domineret af systemsynspunktet. Om dette findes der omfattende fremstillinger. Her skal sammenfattes nogle begreber og principper, der har særlig relevans for det her behandlede problem.

Ackoff (1974) har ud fra en systemopfattelse argumenteret for, at enhver organisation kan betragtes som en del af et tre-niveau systemhierarki. Alle organisationer er nemlig formålsrettede systemer, der dels selv er dele af større formålsrettede systemer og dels selv består af formålsrettede systemer. Det fører til, at man hensigtsmæssigt kan betragte planlægningen i og styringen af sådanne organisationer ud fra tre forskellige synspunkter og fremhæve tre hertil svarende indbyrdes afhængige problemtyper, nemlig: (1) Forøgelse af den effektivitet, hvormed de forfølger deres egne formål. Vi kalder det systemstyringsproblemet. (2) Forøgelse af den effektivitet, hvormed de tilfredsstiller deltagernes formål. Systemmenneskeproblemet. (3) Forøgelse af den effektivitet, hvormed de tilfredsstiller formålene for de systemer, som de er en del af. Vi benævner problemet systemmiljøproblemet.

Systemstyringen kan opfattes som et system af aktiviteter, der forenklet kan opdeles i følgende faser: 1. Målplanlægning, 2. Middelplanlægning, 3. Ressourceplanlægning, 4. Organisationsplanlægning og 5. Implementerings- og vedligeholdelsesplanlægning. Disse faser foreslås gennemført efter fire såkaldt interaktive planlægningsprincipper, nemlig 1. Et participativt- eller deltagelsesorienteret princip, 2. Et koordinationsprincip, 3. Et integrationsprincip og 4. Et kontinuitetsprincip.

Systemmenneskeproblemet er det andet af de tre nævnte problemelementer. Det er her generelt accepteret, at organisationers og virksomheders effektivitet også afhænger af deres evne til at tilfredsstille de enkelte menneskers og grupperes formål. En manglende evne i den henseende kan have afgørende negative konsekvenser for det betragtede system.

En maskinalderopfattelse af den enkelte organisation fører til en opfattelse af organisationen som et instrument for dens ejere. Virksomheden har ifølge denne opfattelse ikke noget formål i sig selv. Der er en »endelig beslutningstager«, der kan løse enhver konflikt i virksomheden og i sidste instans træffe enhver beslutning.

Systemalderen og systemsynspunktet har imidlertid ført til ændrede opfattelser af organisationer. Forestillingen om den autoritære eller

endelige beslutningstager viger til fordel for en opfattelse, der går mere og mere i demokratisk retning. Forestillingen om, at de enkelte menneskers og grupperes mål og interesser er underordnet helhedens, forskydes i retning af en deltagerorienteret organisationsopfattelse, hvorefter formålet med organisationen også er at tilfredsstille deltagerens interesser og mål. Organisationen er også et instrument for deltagerne.

Systemmenneskeproblemet består imidlertid ikke i at omdanne alle organisationer til instrumenter, hvis formål er at tilfredsstille det betragtede systems medlemmer eller deltagere. Det betragtede system vil nemlig altid være en del af et større system, hvilket fører til, at systemets omgivelser også kan betragtes som interessenter. Det er denne omstændighed, der fører til det nævnte systemmiljøproblem. Heraf følger videre, at systemmenneske- og systemmiljøproblemet er gensidigt afhængige. Forenklet og sammenfattende kan man sige, at systemmenneskeproblemet har to aspekter, nemlig dels et tilfredsstillelsesaspekt og dels et deltagelsesaspekt.

En maskinalderopfattelse af den enkelte virksomhed fører til, at virksomheden ikke har noget ansvar i relation til sine omgivelser, f.eks. i relation til andre virksomheder eller i relation til naturen. En systemopfattelse fører til, at ethvert formålsrettet system har omgivelser og er en del af ét eller flere større systemer. Det tredje problem, systemmiljøproblemet, kan derfor siges at bestå i at skabe bevidsthed omkring samt at klarlægge systemets relationer til omgivelserne. Dette problem er derfor på en måde det omvendte af systemmenneskeproblemet, der består i at skabe bevidsthed omkring samt fastlægge systemets relationer til deltagerne. Til grund for systemmenneskeproblemet ligger den opfattelse, at ethvert system har et ansvar for systemets medlemmer. Til grund for systemmiljøproblemet ligger den komplementære opfattelse, at systemdeltagerne har et ansvar i relation til helheden.

Som det er fremgået af det foregående, er kritikken fra systemsynspunktet over for det analytiske i væsentlig grad forbundet med den afvigende virkelighedsopfattelse, som dette synspunkt repræsenterer.

Systemsynspunktet repræsenterer en helhedsopfattelse af virkeligheden, som klart adskiller sig fra det analytiske synspunkts summative virkelighedsopfattelse. Det hævdes også fra tilhængere af systemsynspunktet, at den viden, som man opnår igennem det analytiske synspunkt, ikke er en virkelig viden, som kan hjælpe os med at løse de problemer, der virkelig opleves som eksisterende. Ser vi specielt på denne kritik i organisations-sammenhæng gælder, at fortalere for systemopfattelsen hævder, at det analytiske synspunkt har en tendens til at betragte organisationer som isolerede og opsplittelige enheder.

Ser man på kritikken mod systemsynspunktet, er det blevet sagt, at den kritik, der oftest rettes mod det, er, at man »ikke ser træet for skoven«, Arbnor & Bjerke (1977). Der kan være en tendens til, at mennesker føler, at de på forskellige måder opfatter sig som »ofre« for systemer. Det gælder måske videre, at der kan være en tendens til, at mennesker betragter sig selv som »problemløsende systemkomponenter«, dvs. at man er defineret af systemet. Den anden side af systemopfattelsens helhedstænkning er, at et begreb, der forsøger at omfatte alt, kan blive tomt og indholdsløst.

Aktørsynspunktet

Går vi ud fra, at helheden forklares ud fra delenes egenskaber, er vi fremme ved det tredje synspunkt. Det er det yngste og kom frem i slutningen af 1960'erne i den form, hvorunder det her omtales. Der kan bl.a. henvises til Arbnor & Bjerke (1977) samt til artikler i Erhvervsøkonomisk tidsskrift, f.eks. Arbnor & Bergkvist: Observatör – Aktör, (nr. 2, 1974) og Hult & Lennung: Aktionsforskning – vad är det (nr. 3, 1978). Endvidere henvises til Maaløe (1979). Aktørsynspunktet er ikke primært interesseret i at forklare større helheder, men når det sker, forklares disse ud fra de enkelte aktører. Synspunktet sigter i stedet for imod at kortlægge den betydning og det indhold, som forskellige aktører lægger i sine handlinger og det omgivende miljø.

Aktørsynspunktet adskiller sig markant fra de to tidligere omtalte synspunkter, når det drejer sig om virkelighedsopfattelse. Den virkelighed,

som aktørsynspunktet går ud fra, eksisterer som en social konstruktion, hvilket indebærer, at den ikke er uafhængig af os. Opfattet på denne måde bliver virkeligheden betragtet som bestående af flere forskellige virkelighedsbilleder, som deles af større eller mindre grupper af mennesker.

De forskellige virkelighedsbilleder kan naturligvis overlape hinanden mere eller mindre, og man kan sige, at de fælles dele af virkelighedsopfattelsen repræsenterer den såkaldte objektiverede virkelighed, men det er en anden objektivitet end den, der f.eks. ligger til grund for det analytiske synspunkt. Det er jo nemlig en objektivitet, der er skabt af mennesker og som man derfor kan stille spørgsmål til og som kan forandres. Videre kan man sige, at disse objektiverede dele af virkeligheden i sig selv påvirker mennesker. Relationerne mellem det, som mennesket selv producerer, og hvorledes dette dernæst påvirker mennesket selv, er dialektiske.

Efter aktørsynspunktet må man først forstå de virkelighedsbilleder, som forskellige aktører orienterer sig ud fra, for at kunne forklare handlinger i sociale systemer. Hvis man ikke opnår denne forståelse, kan man heller ikke give nogen forklaring på, hvorfor aktørerne handler, som de gør. Hvis vi knytter dette sammen med det forhold, at forskellige aktørers virkelighedsbilleder og disses indhold og tolkninger står i et gensidigt dialektisk forhold, dvs. udvikles i en stadig vekselvirken aktørerne imellem, har vi det næste grundlag for aktørsynsmådens forklaringer, nemlig at forstå disse dialektiske relationer. Når vi forstår, hvorledes de forskellige virkelighedsbilleder udvikles og forandres igennem disse relationer, kan vi også forklare, hvorfor ét eller andet forandres i et socialt system, jfr. Arbnor & Bjerke (1977).

For at forstå og forklare en organisation er det ifølge aktørsynspunktet ikke de systemiske egenskaber, der er relevante, men interessen bør i stedet for rettes mod betydende aktørers handlinger i en organisation. Organisationer som sådanne kan ikke agere. Det kan kun de enkelte aktører. Ifølge denne betragtningsmåde eksisterer der ikke systemer i den systemteoretiske betydning. Aktørsynspunktet hævder nemlig, at denne type af systemer kun så at sige ejes af forskeren og bygger der-

for ikke på, hvorledes aktøren fortolker sig selv i sin relation til organisationen. Den viden, som man udvikler i aktørsynspunktet, bliver derfor individafhængig, men følger visse fænomenologiske principper for, hvorledes den sociale virkelighed konstrueres.

Ved at benytte selve udtrykket aktør tager man på en måde stilling, fordi udtrykket peger mod en interesse for mennesket som menneske, dvs. som handlende og skabende individ. De metoder, der anvendes inden for samfundsvidenskaberne, må ifølge det aktørorienterede hermeneutiske grundsyn adskille sig fundamentalt fra naturvidenskabelige metoder, fordi menneskers handlinger er målrettede og hensigtsstyrede. Den anvendte metode må muliggøre en indlevelse i og meningsfuld fortolkning af disse hensigter m.v.

Betragter vi den kritik, som aktørsynspunktet har rettet mod det analytiske synspunkt gælder, at det er en betydelig mere omfattende kritik, end kritikken fra systemopfattelsen. Aktørsynspunktets kritik kan sammenfattes i følgende tre påstande om, hvad studier eller undersøgelser udført i overensstemmelse med det analytiske synspunkt egentlig indebærer: 1. Man studerer fænomener og situationer isoleret og ikke i deres sammenhæng. 2. Man studerer fænomenernes eksistens, men ikke deres fremkomst og forsvinden, og 3. Man studerer situationer og fænomener statisk og ikke i deres tidsmæssige sammenhæng. Aktørsynspunktet hævder, at det analytiske synspunkts virkelighedsopfattelse er fuldstændig fejlagtig og at denne virkelighedsopfattelse fører til et vrangbillede af den sociale virkelighed, et vrangbillede, hvori mennesket objektiveres og tingsliggøres i analytikerens begrebsapparat. En svensk forsker beskriver de to betragtningsmåder (det analytiske og det aktør-orienterede) på følgende vis, Bergmark, jfr. Arbnor & Bjerke (1977):

Et progressivt forskningsprogram karakteriseres af en livlig problem- og metodeudvikling. Forskerens undersøgelsesområde udvider sig samtidig med, at han løser sine problemer. Det er en innovativ virksomhed. Et degenererende forskningsprogram derimod er grebet af forskellige former for patologier. Man kan være metodecentreret, hvilket indebærer, at man hovedsagelig er optaget af at løse problemer,

som man allerede har metoder for. Dvs. at det er metoderne, der vælger problemerne og ikke omvendt. Programmet krymper. Den logiske empirisme kan ses som eksempel på et sådant degenererende forskningsprogram, siger Bergmark.

Netop fordi det analytiske synspunkt arbejder med den ovenfor nævnte virkelighedsopfattelse, kan dette synspunkt, i henhold til argumentationen fra tilhængere af aktør-synspunktet, få meget ulykkelige konsekvenser for samfundsudviklingen.

Som metodesynspunkt har aktørsynspunktet som nævnt en ganske kort historie. I filosofisk og videnskabsteoretisk henseende skal vi tilbage til hermeneutikken i 1800-tallet og til begyndelsen af 1900-tallet til de såkaldte fænomenologer, bl.a. Husserl og Heidegger. På det metodemæssige plan kommer der bl.a. inspiration fra den voksende kritik mod positivismen fra midten af dette århundrede. Endelig kan vi, i overensstemmelse med Arbnor & Bjerke, tale om et »nederste« plan, »den levende virkelighed«.

Herfra kom i slutningen af 1960'erne en kritik, der bl.a. gik ud på, at de dominerende metodesynspunkter inden for samfundsvidenskaberne ikke, så at sige, nåede ud til denne levende virkelighed, »utan endast rörde sig på den sociale verklighetens objektiverade yta«, Arbnor & Bjerke (1977).

4. Afslutning

Der har ikke i det foregående været forsøgt taget stilling til de tre synspunkter, og der findes ingen objektive kriterier for, hvorledes man skal »vælge« imellem disse forskellige betragtningsmåder. Sådan som de her er fremstillet, er der naturligvis tale om grove forenklinger, der

ikke i praksis forekommer i så forenklede former. De tre synspunkter retter i dag forskellige former for kritik mod hinanden. Det fører til en værdifuld udvikling af de enkelte metodesynspunkter samtidig med, at det også har ført til forskellige synteseforsøg. Ikke mindst det sidste er vigtigt, og debatten og forsøgene i den retning bør fortsættes. I Vejr-dage har Villy Sørensen en betragtning, der har overskriften Debat:

Når en forstår noget anderledes, siger de at han misforstår noget.

Enhver må jo mene at han selv har ret

(ellers måtte han jo mene noget andet)

*det siger sig selv, men derfor skulle det ikke
være nødvendigt at sige det.*

*Kan man have ret uden at tilstå andre ret
til at mene noget andet?*

Referencer:

R. L. Ackoff: Redesigning the Future. New York 1974.

Torben Agernap: Organisationsteorien i støbeskeen. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 4, 1961.

Heine Andersen: Samfundsvidenskaber og videnskabsteorier. København.

I. Arbnor & T. Bergkvist: Observatör – Aktör. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 2, 1974.

I. Arbnor & B. Bjerke: Företagsekonomisk Metodlära. Lund 1977.

Johan Asplund: Om undran inför samhället. Stockholm 1971.

Hans Brems: Hvad skal vi udforske? Handelsvidenskabeligt tidsskrift, hefte 79-80, 1950.

C. W. Churchman: The Systems Approach. New York 1968.

P. K. Feyereabend: Against Method. London 1975.

T. Poulsson Frenckner: Kostnads/intäktsanalys. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 4, 1961.

A. Gullberg: Till den svenska sociologins historia. 1972.

Claes Gustafsson: Om makt och beslut i företag. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 4, 1973.

Göran Hermerén: Värdering och objektivitet. Lund 1972.

Steen Hildebrandt: Från Maskinålderstänkande till Systemålderstänkande. Ekonomen, nr. 9, 1980.

Steen Hildebrandt: Funktionsøkonomiernes udvikling og betydning for virksomhedens ledelse. Produktionsfunktionen. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 2, 1979.

Steen Hildebrandt: Om systemer og systemtænkning. Handelshøjskolen i Århus 1980.

Steen Hildebrandt: Om Videnskabsteori og bedriftsøkonomi. Bedriftsøkonomen nr. 1, 1981.

Leif Holbæk-Hanssen: Erhvervsøkonomiens funktion i vitenskapen. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 3-4, 1979.

ikke i praksis forekommer i så forenklede former. De tre synspunkter retter i dag forskellige former for kritik mod hinanden. Det fører til en værdifuld udvikling af de enkelte metodesynspunkter samtidig med, at det også har ført til forskellige synteseforsøg. Ikke mindst det sidste er vigtigt, og debatten og forsøgene i den retning bør fortsættes. I Vejr-dage har Villy Sørensen en betragtning, der har overskriften Debat:

Når en forstår noget anderledes, siger de at han misforstår noget.

Enhver må jo mene at han selv har ret

(ellers måtte han jo mene noget andet)

*det siger sig selv, men derfor skulle det ikke
være nødvendigt at sige det.*

*Kan man have ret uden at tilstå andre ret
til at mene noget andet?*

Referencer:

R. L. Ackoff: Redesigning the Future. New York 1974.

Torben Agernap: Organisationsteorien i støbeskeen. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 4, 1961.

Heine Andersen: Samfundsvidenskaber og videnskabsteorier. København.

I. Arbnor & T. Bergkvist: Observatör – Aktör. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 2, 1974.

I. Arbnor & B. Bjerke: Företagsekonomisk Metodlära. Lund 1977.

Johan Asplund: Om undran inför samhället. Stockholm 1971.

Hans Brems: Hvad skal vi udforske? Handelsvidenskabeligt tidsskrift, hefte 79-80, 1950.

C. W. Churchman: The Systems Approach. New York 1968.

P. K. Feyereabend: Against Method. London 1975.

T. Poulsson Frenckner: Kostnads/intäktsanalys. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 4, 1961.

A. Gullberg: Till den svenska sociologins historia. 1972.

Claes Gustafsson: Om makt och beslut i företag. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 4, 1973.

Göran Hermerén: Värdering och objektivitet. Lund 1972.

Steen Hildebrandt: Från Maskinålderstänkande till Systemålderstänkande. Ekonomen, nr. 9, 1980.

Steen Hildebrandt: Funktionsøkonomiernes udvikling og betydning for virksomhedens ledelse. Produktionsfunktionen. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 2, 1979.

Steen Hildebrandt: Om systemer og systemtænkning. Handelshøjskolen i Århus 1980.

Steen Hildebrandt: Om Videnskabsteori og bedriftsøkonomi. Bedriftsøkonomen nr. 1, 1981.

Leif Holbæk-Hanssen: Erhvervsøkonomiens funktion i vitenskapen. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 3-4, 1979.

- Jaakko Honka*: Företagsekonomins funktion i företaget. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 3-4, 1979.
- M. Hult & S.-Å. Lennung*: Aktionsforskning – vad är det? Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 3, 1978.
- S. Ingebrigtsen & M. Pettersen*: Marketing. En videnskabssteoretisk analyse. Et humanistisk alternativ. København 1979.
- J. Israel*: Sociologisk grundbog I & II. København 1973.
- J. Israel*: Kritisk Samhällsteori. Lund 1972.
- Uffe Juul-Jensen*: Videnskabsteori 1 & 2. København 1973.
- J. Johansson, R. Kalleberg & S. E. Liedman*: Positivism. Marxisme. Kritisk teori. København 1976.
- Erik Johnsen*: Analyseprocessen. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 2, 1964.
- Erik Johnsen*: En metodeproblematisk metode. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 1, 1965.
- Erik Johnsen*: Erhvervsøkonomens funktion i samfundet, i virksomheden og i videnskaben. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 3-4, 1979.
- Erik Johnsen*: Om interaktion i systemmodeller. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 4, 1967.
- Erik Johnsen (red)*: Erhvervsøkonomiens udvikling og betydning for samfundet. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 2, 1979.
- Preben Sander Kristensen*: Problemorienteret erhvervsøkonomi. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 1, 1975.
- Z. D. Landa*: Metodologiske betragtninger omkring økonomien. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 1, 1965.
- I. Lakatos & A. Musgrave*: Criticism and the growth of knowledge. Cambridge 1970.
- Bøje Larsen*: Indledning til studiet af folkelig organisationsteori. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 4, 1974.
- L. Lyngdal*: Vitenskapskritik. Oslo 1976.
- R. Mattessich*: Instrumental Reasoning and Systems methodology. Dordrecht & Boston 1978.
- G. Myrdal*: Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen. Stockholm 1968.
- Erik Maaløe*: Akteur- og aktionsforskning. Om medleven, forståelse og tolkning. Århus 1979.
- Erik Maaløe*: Almen systemteori. I-IV. Århus 1980.
- Ole Nielsen*: Fænomenbeskrivelser. Århus 1972.
- A. Næss*: Vitenskapsfilosofi. Oslo 1974.
- C. Olofsson & Bengt Sandkull*: Företagets miljö och politik. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 2-4, 1971.
- K. R. Popper*: Kritisk rationalisme. København 1973.
- Flemming Poulsen*: Studie i forandringsprocesser og teorier. København 1979.
- Flemming Poulsen*: Styring af forandringer – en ledelsesorienteret fremstilling. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift nr. 2, 1977.
- Dick Ramström*: Företagsekonomins funktion i samhället. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 3-4, 1979.
- Reijo Ruuhela*: Om den företagsekonomiska forskningen och optimeringens och satisfieringens rolle däri. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 4, 1967.
- Åke Sandberg*: En fråga om makt. Stockholm 1975.
- Åke Sandberg*: En fråga om metod. Stockholm 1975.
- Erich Schneider*: Der Weg der Betriebswirtschaftslehre in den letzten 25 Jahren. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 4, 1961.
- D. Silverman*: The Theory of organizations. London 1970.
- Rune Slagstad*: Positivism og vitenskapsteori. Oslo 1980.
- P. P. Sveistrup*: Nye opgaver for driftsøkonomien. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 2, 1960.

Poul Sveistrup: Den rådgivende økonom og vurderingsproblemet. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 4, 1958.

Poul Sveistrup: Systembegrebet og administrativ databehandling. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 2, 1964.

Poul Sveistrup: Systembegrebet og virksomheden som system. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 4, 1965.

Villy Sørensen: Uden mål – og med. København 1973.

Villy Sørensen: Vejr dage. København 1980.

Håkan Törnebohm: Kunskapsbildning inom realvetenskaperna. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 1, 1970.

Håkan Törnebohm: Paradigm i vetenskapernas värld och i vetenskapsteori. Göteborg 1974.

Håkan Törnebohm: Paradigms in fields of Research. Göteborg 1977.

S. Westerlind: Kyrkor och anarki i vetenskapen. Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, nr. 2, 1970.